

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертацію
Шиманської Марії
„Теорія та практика запобігання соціальній нерівності учнів із
малозабезпечених сімей у навчально-виховних закладах Польщі (1989-2014)”,
подану на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Актуальність проведеного дослідження зумовлена завданнями подолання кризових явищ, що тривають останні десятиліття і значно впливають на рівень добробуту населення. Низькі стандарти оплати праці та неефективність соціальної політики призвели до погіршення рівня життя більшості суспільства. Це логічно зумовило поглиблення соціальної нерівності, зокрема і доступу до основних суспільних благ – якісного медичного обслуговування, належного рівня освіти тощо. Так, відсутність можливостей здобувати якісну освіту прирікає дітей із бідних сімей на низький рівень достатку в дорослому житті. Малозабезпечені верстви населення наражаються на різноманітні ризики і позбавлення. Достатньо актуальною є проблема соціальної рівності учнів, які походять із малозабезпечених сімей.

У розвинених суспільствах подолання нерівності стає одним із головних завдань державної політики, адже неоднакова можливість доступу до освіти, спричинена соціальною нерівністю, стає деструктивною силою економічного прогресу, створює соціальну напруженість та протидію. З огляду на це актуалізується необхідність вивчення зарубіжного досвіду подолання соціальної нерівності учнів, вихідців із малозабезпечених сімей.

У цьому контексті варто вказати на наявність низки проблем і завдань із розроблення наукового супроводу запобігання соціальній нерівності учнів із малозабезпечених сімей в українських навчально-виховних закладах. Достатньо відчутні результати таких наукових пошуків і практичного їх запровадження одержано в європейських країнах, зокрема в Польщі, яка вже має певні

досягнення у цій важливій сфері, що може стати орієнтиром для вітчизняного шкільництва. Такі чинники зумовили вибір теми дослідження Шиманською Марією: «Теорія та практика запобігання соціальній нерівності учнів із малозабезпечених сімей у навчально-виховних закладах Польщі (1989-2014)». Тому, зважаючи на відсутність фундаментальних історико-педагогічних розвідок, у яких було б вивчено й узагальнено еволюцію теорії і практики запобігання соціальній нерівності учнів із малозабезпечених сімей у польських навчально-виховних закладах у 1989-2014 рр., актуальність наукового пошуку М. Шиманської не підлягає сумніву.

Тема дисертаційного дослідження входить до плану науково-дослідницької роботи кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка як складова комплексної наукової проблеми «Українська освіта в контексті трансформаційних суспільних процесів» (державний реєстраційний номер 01084007644).

Структура дисертації логічно відбиває досягнення поставленої мети, назви розділів і підрозділів у цілому відповідають визначеним достатньо вагомим і складним завданням, зумовленим своєрідністю теорії і практики запобігання соціальній нерівності учнів із малозабезпечених сімей у польських навчально-виховних закладах у зазначений період. Дисертаційна робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків до них із зазначенням основних наукових результатів, опублікованих у працях автора, висновків, списку використаних джерел (482 найменування, із них 372 іноземними мовами) і додатків.

На окрему увагу заслуговує логічність формулювань і наукових суджень автора. Осмислюючи основні положення дослідження, науковець уміло проводить змістовий аналіз методологічних засад теорії та практики запобігання соціальній нерівності учнів. При цьому, автор цілком правильно й обґрунтовано визначає теоретико-методологічне підґрунтя та застосовує методи дослідження, характеризує базові поняття наукового пошуку (п. 1.2

дисертації). Дослідницею проведена значна робота щодо систематизації поняттєво-термінологічного апарату з досліджуваної проблеми. Проведено аналіз та здійснено інтерпретацію таких понять як «нерівність», «соціальна нерівність», «стратифікація», «багатство», «бідність», «малозабезпечена сім'я», «освіта», «виховання» та ін.

Отже, науково-категоріальний апарат дослідження в цілому розроблено кваліфіковано, визначено ключові поняття та базові положення теорії і практики запобігання соціальній нерівності учнів із малозабезпечених сімей у навчально-виховних закладах Польщі в період суспільних трансформацій 1989-2014 рр.

Виконане дисертаційне дослідження, без сумніву, має значну наукову новизну й теоретичну значущість, оскільки в ньому вперше здійснено цілісний аналіз концептуальних засад розвитку теорії і практики запобігання соціальній нерівності учнів із малозабезпечених сімей у польських навчально-виховних закладах, визначено чинники запобігання такій соціальній нерівності польських дітей, розкрито функції та значення діяльності громадських і релігійних організацій у запобіганні соціальній нерівності учнів із малозабезпечених сімей в освітніх закладах Польщі. Автором також окреслено перспективи використання польського досвіду в діяльності українських навчально-виховних закладів та організацій, задіяних у соціальній сфері країни.

Реалізація концепції дослідження потребувала широкого вивчення й осмислення теоретичних і науково-методичних праць науковців з України, Польщі та інших європейських країн, безпосереднього вивчення практичного досвіду запобігання соціальній нерівності учнів із малозабезпечених сімей у школах польського міста Пьотрков Трибунальський.

Концептуально-теоретичні положення підрозділів, висновки та узагальнення дисертанта до них засвідчують високий рівень його самостійності в оцінці педагогічних явищ, результатів існуючих наукових студій. Зокрема, М. Шиманська ґрунтовно підійшла до аналізу теоретичних основ вивчення проблеми. Проаналізувавши значний масив наукових праць вітчизняних і

зарубіжних учених, автор доходить висновку (с. 68), що дослідження, які проводилися на міждисциплінарному рівні: соціологія – психологія – педагогіка, як у польському, так і в міжнародному науковому середовищі, дають змогу окреслити основні чинники виникнення соціальної нерівності, показати шляхи її подолання, а також представити власну концепцію розв’язання цієї проблеми як у Польщі, так і в інших країнах, де існують подібні явища.

Позитивної оцінки заслуговує аналіз практики запобігання соціальній нерівності учнів у польському суспільстві та виявлення прогресивних ідей досвіду цієї країни з метою творчого його використання в соціально-освітній сфері України.

Грунтовна теоретична основа, широка джерельна база та адекватні методи дослідження дозволили авторові також детально розкрити соціально-економічний та психолого-педагогічний контексти досліджуваної проблеми, звернути увагу на передумови виникнення соціальної нерівності учнів із малозабезпечених сімей. Дослідниця проаналізувала особливості розвитку польської освіти в кінці XIX на початку XXI ст. як у теоретичній, так і в практичній площинах та виявила наявність інтенціональних та неінтенціональних сегрегаційних процесів, що спричинили виникнення чи збільшення відмінностей між школами і окремими класами з огляду на суспільні характеристики. Вони є наслідком впливу трьох чинників: соціодемографічного, умов і правил прийому до неповних середніх шкіл і гімназій, а також поділу учнів на класи. Школи не справляються з виконанням компенсаційної функції, продовжуючи поглиблення нерівності серед учнів (с. 115).

Заслуговує на увагу детальний аналіз автором польських офіційних освітніх документів таких як проект реформування освіти «Добра і сучасна школа – продовження едукативних змін», «Нариси концепції реформи шкільної системи у Польщі», проект освітньої політики «Основи довготривалої освітньої політики держави з особливим урахуванням програми розвитку освіти на

вищому рівні», «Польща 2025. Довготривала стратегія розвитку» та ін. На цьому підґрунті дослідницею виявлено принципи їхнього функціонування та доведено (с. 120), що кожен із названих документів декларує рівність освітніх шансів для дітей і молоді з різних середовищ. Проте результати аналізу освітньої практики засвідчили існування у польській системі освіти нерівності, яка виявляється в кількісному представництві різних соціальних груп у школах різного типу (рівня), використанні інтелектуального потенціалу, шансів на задоволення мрій і життєвих планів та освітньому старті (соціальні та культурні умови життя дитини).

Третій розділ дисертаційного дослідження присвячений аналізу суспільно-соціальних умов польської дійсності після 1989 р. Дослідниця зазначає (с. 247), що освітні зміни, які відбуваються в Польщі, починаючи з 90-х рр., спричиняються двома чинниками – внутрішніми системними трансформаціями та процесами глобального характеру. Вони створюють певну небезпеку для структури та життєдіяльності сучасної польської сім'ї і пов'язані з її матеріальною та соціально-виховною сферами. Бідність серед дітей і молоді віком до сімнадцяти років має значно вищий показник, ніж бідність серед дорослих. Авторські емпіричні дослідження, проведені у школах м. Пьотрков Трибунальський, дали змогу констатувати (с. 249), що дитина, яка виховується в сім'ї з низьким соціально-економічним статусом, значною мірою має проблеми зі здоров'ям, навчанням, вихованням, суспільними відносинами, успадкуванням низького суспільно-економічного статусу батьків тощо.

Позитивної оцінки заслуговує аналіз статистичних даних, які свідчать, що зміни у Польщі з початку 90-х рр. ХХ ст., зумовлені системною демографічною трансформацією суспільства та пов'язані з процесами глобального характеру. Тому вони передовсім становлять небезпеку для структури і життєдіяльності польської сім'ї та стосуються її матеріальної, соціально-виховної і частково опікунської, емоційної, культурної сфер. Останнім часом динаміка зростання кількості неповних сімей була нерозривно пов'язана з безробіттям.

Дослідницею також встановлено, що бідність стосується насамперед сімей із дітьми.

Особливо корисним, на нашу думку, для теорії і практики запобігання соціальній нерівності дітей є розуміння положення про те, що бідність, пережита в дитинстві, має тривалі наслідки для подальшого розвитку особистості, часто призводить до розладів фізичного та психічного станів, низьких навчальних і суспільних досягнень у майбутньому.

Автором доведено важливість наявності в державі спеціально підготовлених фахівців для реалізації завдань соціального захисту дітей і дорослих. Зокрема, схарактеризовано функції соціального працівника, серед них: власне практична соціальна робота; аналіз і оцінка суспільних явищ, які можуть свідчити про потребу соціальної допомоги; інформування та допомога особам, які здатні самостійно розв'язувати проблеми; знання законів соціальної політики; заохочення до суспільної активності осіб, сімей, соціальних груп; співпраця і взаємодія з іншими фахівцями з метою запобігання та обмеження негативних соціальних явищ, зниження наслідків бідності; пропозиція нових форм соціальної допомоги і підтримки; співпраця у створенні та розвитку програм соціальної діяльності.

Дисертаційна робота М. Шиманської оригінальна також тим, що в ній узагальнено теоретичні погляди та практичний досвід низки педагогічних і державних персоналій різних епох (А. Моджевський, Ш. Міріціус, Г. Коллонтай, С. Сташиц, Я Давид, С. Карпович, Б. Трентовський, Б. Суходольський, В. Оконь, М. Шиманський та ін.), які зробили значний внесок у розвиток освіти та соціальної сфери Польщі.

До того ж наукова розвідка Шиманської М. є значним внеском у розробку теорії і практики зарубіжної педагогіки, розширює поле таких наукових досліджень, підсилює українську порівняльну педагогічну науку, збагачує дидактичну теорію і практику, поглиблює культурологічні дані стосовно функціонування польської системи освіти. Вона сприятиме вдосконаленню законодавчої бази, науково-методичної організації освіти учнів із

малозабезпечених сімей, удосконаленню національної моделі соціальної діяльності громадських організацій з урахуванням як польських, так і національних суспільно-економічних та соціально-педагогічних особливостей.

Проведене теоретико-методологічне вивчення має важливе практичне значення, оскільки отримані результати дослідження надали авторові підстави визначити чіткі перспективи творчого використання досвіду теорії і практики запобігання соціальній нерівності учнів із малозабезпечених сімей у польських навчально-виховних закладах (1989-2014). Матеріали дослідження, його висновки та положення мають міждисциплінарний характер і можуть використовуватись у викладанні навчальних курсів «Педагогіка вищої школи», «Соціальна педагогіка», «Соціальна робота», «Порівняльна педагогіка», «Технології соціальної роботи в зарубіжних країнах» та ін., а також для написання курсових, дипломних та інших проектів.

Таким чином, вагомими здобутками дисертації вважаємо: піднятий великий „пласт” зарубіжних та вітчизняних джерел, що дало змогу довести відсутність комплексних наукових студій, у яких би досліджувалася теорія і практика запобігання соціальній нерівності учнів із малозабезпечених сімей у польських навчально-виховних закладах (1989-2014); те, що, характеризуючи категоріальний апарат, автор виявила досконалі вміння визначати педагогічні явища і поняття та їх структурні складники; досягнення у повному обсязі поставленої мети шляхом вирішення складних завдань, унаслідок чого наукова новизна і практична значущість стали незаперечними.

У мовно-стилістичному оформленні дисертації в цілому дотримані особливості наукового стилю.

Основні результати наукового пошуку здобувача повністю викладені в 40 одноосібних наукових публікаціях, із них 2 монографії, 1 навчальний посібник, 28 праць, у яких відображено основні положення дисертаційного дослідження, 5 наукових праць, які додатково відображають результати наукового пошуку, а також 4 статті апробаційного характеру. Публікації Шиманської М. мають широку географію.

Зміст автореферату ідентичний основним положенням дисертації.

Сформована автором джерельна база є не тільки свідченням значної інформативності наукової розвідки, але й однією із провідних умов її валідності.

Вірогідність і наукова обґрунтованість висновків дисертації забезпечені чіткими теоретико-методологічними позиціями автора, використанням широкої автентичної джерельної бази, опорою на принцип об'єктивності, застосуванням методів наукового пізнання адекватних меті та завданням дослідження, науковим підходом до аналізу педагогічних і соціальних явищ та фактів.

Водночас, оцінюючи в цілому дисертаційне дослідження Шиманської М. позитивно, вважаємо за необхідне висловити певні побажання і зауваження:

1. У вступі дисертаційного дослідження автором чітко визначено та обґрунтовано хронологічні межі наукового пошуку, проте значна частина аналізованого фактичного матеріалу, викладеного у роботі, виходить за встановлені межі.

2. Вважаємо, що недостатньо лаконічними є висновки до розділів роботи, вони становлять від п'яти до восьми сторінок тексту.

3. Видається, що підрозділ 2.1 «Формування соціальної нерівності в системі виховання європейських країн від античності до XIX ст.» має занадто широкі хронологічні межі як для підрозділу. Окрім цього, у ньому досліджено формування соціальної нерівності в системах виховання лише кількох країн Західної Європи.

4. На нашу думку, робота тільки б виграла, якби дисертантка для підтвердження певних тенденцій нерівності створила додаток, присвячений порівнянню статистичних даних про кількість учнів, які походять із малозабезпечених сімей і навчаються на різних рівнях освіти: початковому, середньому, вищому.

5. Вважаємо, що підрозділ 3.1 «Контекст суспільно-історичних змін після 1989 р.» переобтяжений описаннями міста Пьотркув Трибунальський, які мало пов'язані з проблематикою наукового пошуку.

6. Було б доцільним деякі таблиці з основного тексту дисертації, особливо підрозділу 3.2 «Осередки бідності у міському середовищі», винести у додатки, оскільки вони затрудняють сприйняття тексту.

7. На жаль, дисертаційна робота не позбавлена орфографічних, стилістичних, граматичних, лексичних помилок і редакційних огріхів.

Проте висловлені зауваження та побажання не применшують високої оцінки наукового рівня дисертації. Результати дослідження Шиманської М. заслуговують на вивчення при вдосконаленні діяльності системи запобігання соціальній нерівності учнів із малозабезпечених сімей в Україні. Для науковців та аспірантів проведене дослідження становитиме важливе підґрунтя подальшого наукового пошуку з історії та теорії освіти зарубіжних країн.

Висновок. Дисертаційна робота «Теорія та практика запобігання соціальній нерівності учнів із малозабезпечених сімей у навчально-виховних закладах Польщі (1989-2014)» є ґрунтовною завершеною самостійною науковою працею, виконаною на належному рівні, яка за своєю науковою новизною, теоретичним і практичним значенням одержаних результатів відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою кабінету міністрів України від 24.07.2013 р. №567, а її автор – Марія Шиманська – заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
декан факультету романської філології
Київського національного
лінгвістичного університету

